

במלאת שנה ל"מהפכה" בלבנון - המצב הפנימי רק החמיר ללא תקווה באופק

אורנה מזרחי, יורם שוייצר, שמואל אבן ותומר פדלון

ב-17 באוקטובר ציינו בלבנון את יום השנה לפריצת "מהפכת אוקטובר" בהפגנות מצומצמות יחסית לאלה שהתרחשו בפרוץ המחאה, שבה השתתפו מאות אלפים מכל העדות. בחלוף שנה – במהלכה סבלה לבנון משבר מרובע: כלכלי, פוליטי, בריאותי והאסון הנורא בנמל – ניתן לומר, כי לפי שעה, מהפכה זו נכשלה. הקריאה לשיפור המצב ולשינוי השיטה הפוליטית נותרה ללא מענה והמצב במדינה רק החמיר. לבנון הפכה למדינה כושלת; מצבו של הציבור המיואש הורע; וההנהגה הפוליטית המושחתת שמרה על נכסיה ונותרה על כנה – כולל ראש הממשלה חירי שהתפטר בראשית המהפכה, אך קיבל לידי לאחורונה את המינוי להרכבת ממשלה חדשה, כשהבטחתו לקדם רפורמות ברוח "היוזמה הצרפתית" נתונה להוכחה. כך, שעוד ארוכה הדרך להשגת שינוי בלבנון, עם זאת מומלץ לישראל ליטול חלק, גם אם עקיף, במאמץ המערבי לייצובה של השכנה מהצפון, תוך צמצום השפעתו של חזבאללה ונטרול הסיכונים שהוא יוצר לישראל, ללבנון ולאזור כאחד.

"המהפכה" בלבנון פרצה באוקטובר 2019 באופן ספונטני כ"מחאת הווטסאפ", בעקבות מסים חדשים שהטילה הממשלה, והיא התפשטה לכל רחבי לבנון, בדרישה לשינוי השיטה הפוליטית שעוצבה לאחר "הסכם טאייף" (1989) על בסיס עדתי ולהחלפת ההנהגה המושחתת **כולה**, מתוך תקווה לשיפור תנאי החיים. היא נמשכה בגלים לאורך כל השנה, אך אופייה השתנה מהפגנות רבות משתתפים בתחילת הדרך, שנשא אופי של חגיגה לאומית באווירת קרנבל, להפגנות מצומצמות יותר – גם בשל מגפת הקורונה – אך אלימות הרבה יותר. זאת, ללא שהן מצליחות להביא לשינוי וכביטוי לייאוש גובר.

המשבר הכלכלי

מגפת הקורונה שפרצה במארס – אשר בימים אלה מגיעה לשיא חדש של נדבקים ולמצב של אי ספיקה בבתי החולים – החמירה עוד יותר את המשבר הכלכלי הקשה שבו נתונה לבנון בשנים האחרונות, המושפע מהשיתוק הפוליטי, משחיתויות ואף מההשלכות מהמצב בסוריה (לרבות פליטים משם). עוד קודם לכן, לבנון כשלה להחזיר הלוואה של 30 מיליארד דולר לאיחוד האירופי. הלירה הלבנונית נסחרת ברמות של 7,000-8,000 לירות לדולר אחד (בעוד שער ההמרה הרשמי עומד על 1,500 לירות). הערכות לגבי שיעור האבטלה נעות בין 30 ל-60 אחוזים. הירידה בהעברות כספים מצד לבנונים בחו"ל למדינת האם והירידה בהכנסות מתיירות מצמצמים את הכנסות המט"ח. גם ענף הבנקאות, המהווה גורם מרכזי בכלכלה הלבנונית, נפגע ב-2019 וצפוי להראות הפסדים ניכרים גם ב-2020. בעקבות המגפה חלה האטה נוספת בפעילות הכלכלית בשל הסגרים: מאות עסקים קרסו ואחוז המובטלים והרעבים עלה. למרות זאת, הרעב והיאוש שאחזו בתושבי לבנון גברו על החשש מהמגפה והמחאה ברחובות לא פסקה, גם לא בגל השני והחמור הנוכחי.

לצרות הכלכליות של לבנון נוספו גם נזקי הפיצוץ ההרסני בבירות באוגוסט 2020, שהותיר אחריו, בנוסף לכ-200 הרוגים ואלפי פצועים, גם כ-300,000 חסרי בית והרס רב. מושל בירות העריך (כאומדן ראשוני) שעלות תיקון הנזקים הישירים שנגרמו צפויה להגיע ל-3-5 מיליארד דולר, ובתוספת העלויות והנזקים העקיפים וארוכי הטווח עלול סך הנזק להגיע ל-10-15 מיליארדי דולר. לפי תחזית יחידת המחקר של האקונומיסט (מאוקטובר 2020), התוצר הלבנוני צפוי להתכווץ בכ-20 אחוזים בשנת 2020 וגם שנת 2021 צפויה להיות שנה קשה מאוד לכלכלת לבנון. אמנם, האסון הכבד המריץ את הנכונות המערבית להתגייס ולסייע ללבנון, אך זאת תוך המשך התניית הסיוע ברפורמות עמוקות ברוח דרישות המפגינים. כך, שהמו"מ בין לבנון לישראל על סימון הגבול הימי היווה נקודת אור בודדת נוכח הפוטנציאל הכלכלי הטמון בהפקה משדות הגז הימיים באמצעות חברות זרות, אך גם מו"מ זה לפי שעה לא מתקדם, ובכל מקרה הרווחים מהגז צפויים בטווח הרחוק יותר.

המשבר הכלכלי משפיע גם על חזבאללה שסובל מאילוצים תקציביים, הנובעים גם מהפחתת הסיוע הכספי מאיראן, שהגבירו את המוטיבציה של הארגון לשמר אחיזתו בתיקי ממשלה בעלי משמעות כלכלית (כמו תיק הבריאות עתיר התקציב ותיק האוצר), כדי לשלוט במשאבי המדינה, לחזק את כוחו ולהפנות משאבים לתומכיו. בד בבד, השליטה של נאמני חזבאללה בעמדות מפתח והחשש כי ישפיעו על היעדים של הסיוע הכלכלי שתקבל המדינה, למשל בכל הקשור לבחירת פרויקטים אזרחיים שימומנו ובחירת קבלני ביצוע, עלול להתירע חברות מערביות מלפעול בלבנון, מחשש לתגובת נגד אמריקאית.

השיתוק הפוליטי

היקפן הנרחב של ההפגנות הוביל אמנם להתפטרות הממשלה בראשות סעד חרירי (29 אוק' 2019) – אך לאחר שנה של ניסיונות עקרים, חרירי חוזר לבמה הפוליטית ולאותו תפקיד בדיוק. הוויכוח על אופייה של הממשלה וחלוקת התיקים יצר שיתוק נוכח חוסר נכונותה של האליטה השלטת הוותיקה להיענות לדרישת המפגינים להחלפתה בשרים מקצועיים ונקיי כפיים, כמו גם לדרישות קרן המטבע העולמית לרפורמות עמוקות בטרם יועבר סיוע כלכלי. בפועל טורפדה כל הצעה שהיה בה כדי לכרסם בנכסיה הכלכליים והפוליטיים של האליטה. חזבאללה, אשר דוגל בשימור הסטטוס קוו, המבטיח את מעמדו המיוחד ואת השפעתו על קבלת ההחלטות, הצליח לקדם יחד עם מחנהו את הרכבתה (סוף דצמבר 19') של "ממשלת בובות", שהורכבה לכאורה מטכנוקרטים, בראשות חסן דיאב. ממשלה זו נכשלה במו"מ עם "קרן המטבע העולמית" או בקידום שינויים, והתקווה שהיא תצליח להרגיע את זעם ההמונים נכזבה: ההפגנות נמשכו ואף הפכו מינואר 20' לאלימות יותר. ממשלה זו התפטרה גם היא (10 באוגוסט) בעקבות הזעם ברחובות לאחר האסון הכבד בנמל ביירות (4 באוגוסט), כשברקע החרפת המשבר המשלוש: הכלכלי-פוליטי-בריאותי. בהודעת התפטרותו האשים דיאב את הפוליטיקאים המושחתים שמנעו ממנו יכולת לקדם כל שינוי ואמר: "גילינו שהשחיתות גדולה מהמדינה".

הניסיון הנוסף להרכיב ממשלה חדשה בראשות איש משרד החוץ, שגריר לבנון בגרמניה מוצטפא אדיב, הוכשל גם הוא על ידי "הצמד השיעי" – חזבאללה ומפלגת אמל – אשר התעקשו לקבל לידיהם את תיק האוצר ולהשפיע על הרכב שאר השרים. בנאום שנשא הנשיא עוון (21 אוקטובר) ניכר יאוש, כשהוא מפנה אצבע מאשימה כלפי הפוליטיקאים המושחתים. בהיעדר מועמד

מתאים אחר, ההסכמה היחידה אותה ניתן היה להשיג בהתיעצויות בין מנהיגי האליטה השלטת היתה להעניק שוב (22 אוקטובר) לסעד אל-חריירי את המינוי להרכבת ממשלה חדשה בניגוד מוחלט לדרישות המפגינים: אלה דרשו להחליף את כל ההנהגה, אך זו נותרה כולה על כנה.

הנכונות לפתוח במו"מ עם ישראל על הגבול הימי (14 אוקטובר) מבטאת גם היא את עומק המצוקה של כלל הגורמים הפוליטיים בלבנון, כולל חזבאללה, אשר הסכים לכך בניגוד לעמדתו עד כה. אך, על אף מצוקתו של הארגון, הנתון ללחצים מבית ומחוץ, הוא ממשיך להוות גורם מפתח מאחורי הקלעים בניהול המו"מ כשהוא מחזיק בידיו יכולת להשפיע על כל מהלך שאיננו עולה בקנה אחד עם האינטרסים שלו. צפוי, כי הוא יקפיד שהמו"מ לא יחרוג מייעודו ויהפוך למצע למגעים מדיניים עם ישראל. במקביל, מקפיד חזבאללה על שמירת המתוחות הביטחונית מול ישראל, כשבעינה עומדת הבטחתו לנקמה על פגיעה באיש חזבאללה בתקיפה ישראלית בסוריה (יולי). זאת, כחלק ממדיניותו לביסוס משוואת הרתעה מרחיבה מול ישראל לפיה ייפגע בחיילים ישראלים כגמול על פגיעה באנשיו גם בסוריה וגם בלבנון. בשלב זה נראה, כי הארגון ממתין לעיתוי מתאים מבחינתו למימוש איומו, מהלך, שעלול להרחיב את מעגל העימות. אין לשלול את האפשרות כי מטרת מהלך צבאי תהייה גם הסחת תשומת הלב מתשומותיו השליליות לפתרון המשבר בלבנון.

תרחישים להמשך

בשלב זה קשה לחזות את ההתפתחויות בלבנון, אך ניתן להצביע על ארבעה **תרחישים** עיקריים להמשך:

- **מה שהיה הוא שיהיה** – המשך המצב הקיים ללא שינוי משמעותי לפרק זמן נוסף, אשר יכול להתארך ואשר ייתכן שיוביל לאחד מהתרחישים הבאים.
- **שינוי הדרגתי לטובה** – התרחיש החיובי, שבו מושג שיפור הדרגתי במצב בלבנון: הרכבת ממשלת טכנוקרטיים מתפקדת בראשות חריירי וקידום מדורג של רפורמות והעברת סיוע מערבי.
- **השתלטות בכוח של חזבאללה**, אשר מגיע למסקנה כי כדי לשמר את מעמדו ונכסיו לא נותר לו אלא להשתלט על המדינה הלבנונית. מידת ההתנגדות מצד גורמי הכוח האחרים תכתיב את היקפו של העימות הצבאי הפנימי בדרך לכך.
- **מלחמת אזרחים וכאוס** – התפרצותה של מלחמת אזרחים נוספת, בעקבות מהלך הכוח של חזבאללה או בשל התרחבות אירועי האלימות ביוזמת אחרים, ללא הצלחה של מי מגורמי הכוח לשלוט במדינה.

המלצות לישראל

- **מול לבנון** - נקודת המוצא של ישראל צריכה להיות שיש לה אינטרס בלבנון כמדינה יציבה עם מערכת מתפקדת, אך נטולת השפעה של חזבאללה. לפיכך, על ישראל לתמוך בהגשת סיוע מערבי ללבנון תוך מאמץ להצבת סייגים שימנעו שילוב או השתלטות של חזבאללה על המערכת הלבנונית.

- **מול חזבאללה** – על ישראל להתמיד במאבק הצבאי-מדיני-תודעתי להחלשת הארגון ככוח הדומיננטי בלבנון, וכמחזיק במיליציה צבאית עצמאית, בדגש על מניעת המשך התעצמותו ובמיוחד הכשלת מאמציו לצבירת מאגר טילים מדויקים, כמו גם מניעת התבססות תשתית חזבאללה ברמת הגולן. בזירת הבינלאומית על ישראל לפעול להמשך בידודו הפוליטי ולהגדרתו כארגון טרור בינלאומי, לסייע בחשיפת ובסיכול כוונותיו לבצע טרור בחו"ל, ולהבהיר את הסכנות ללבנון, לישראל ולאזור כתוצאה ממהלכים צבאיים של הארגון לאורך גבולות ישראל.